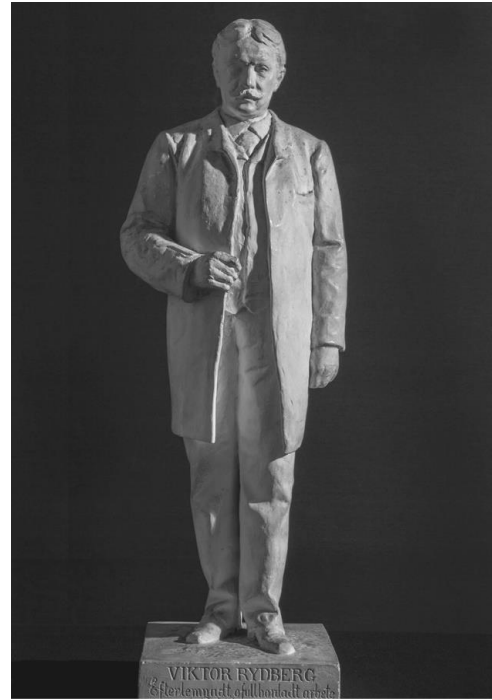

Carl Larsson och Viktor Rydberg

Den här texten har sitt ursprung i att Carl Larsson-museet i Sundborn 2014 bad mig bidra till en serie föredrag med temat ”Carl och Karin Larsson och deras vänner”. I mitt fall då om vännen Viktor Rydberg. I lätt omarbetad form användes sedan föredraget också i Jönköping inför Rydbergsällskapet, rikligt illustrerat med bilder via Powerpoint. På grund av de många bilderna blev det aldrig aktuellt att ta in det i *Veritas* – tryckningskostnaderna, särskilt i färg! Nu har jag i alla fall gjort en version, med drygt hälften av bilderna infällda, och avsedd att både distribueras elektroniskt och läsas via skärmen. Kanske kan det fungera.

I Sundborn började jag med att berätta om Rydberg, men det behövs ju inte här. Istället skall jag peka på några punkter i Carl Larssons karriär, som har betydelse för fortsättningen.

Han föddes 1853 och var alltså 25 år yngre än Rydberg. Liksom honom växte han upp i fattiga omständigheter, men kom tidigt in på konstnärsbanan. Redan som sextonåring blir han antagen som elev vid akademien.

För att försörja sig under utbildningstiden använder han sin färdighet som tecknare. Han illustrerar böcker och tidskrifter, han blir fast medarbetare i en skämttidning, och han tjänar faktiskt ganska bra med pengar. Småningom når han också högre konstnärlig höjd i sina illustrationer och får flera prestigeuppdrag; praktupplagan av Anna-Maria Lenngrens dikter från 1883 brukar ses som en milstolpe på den vägen.

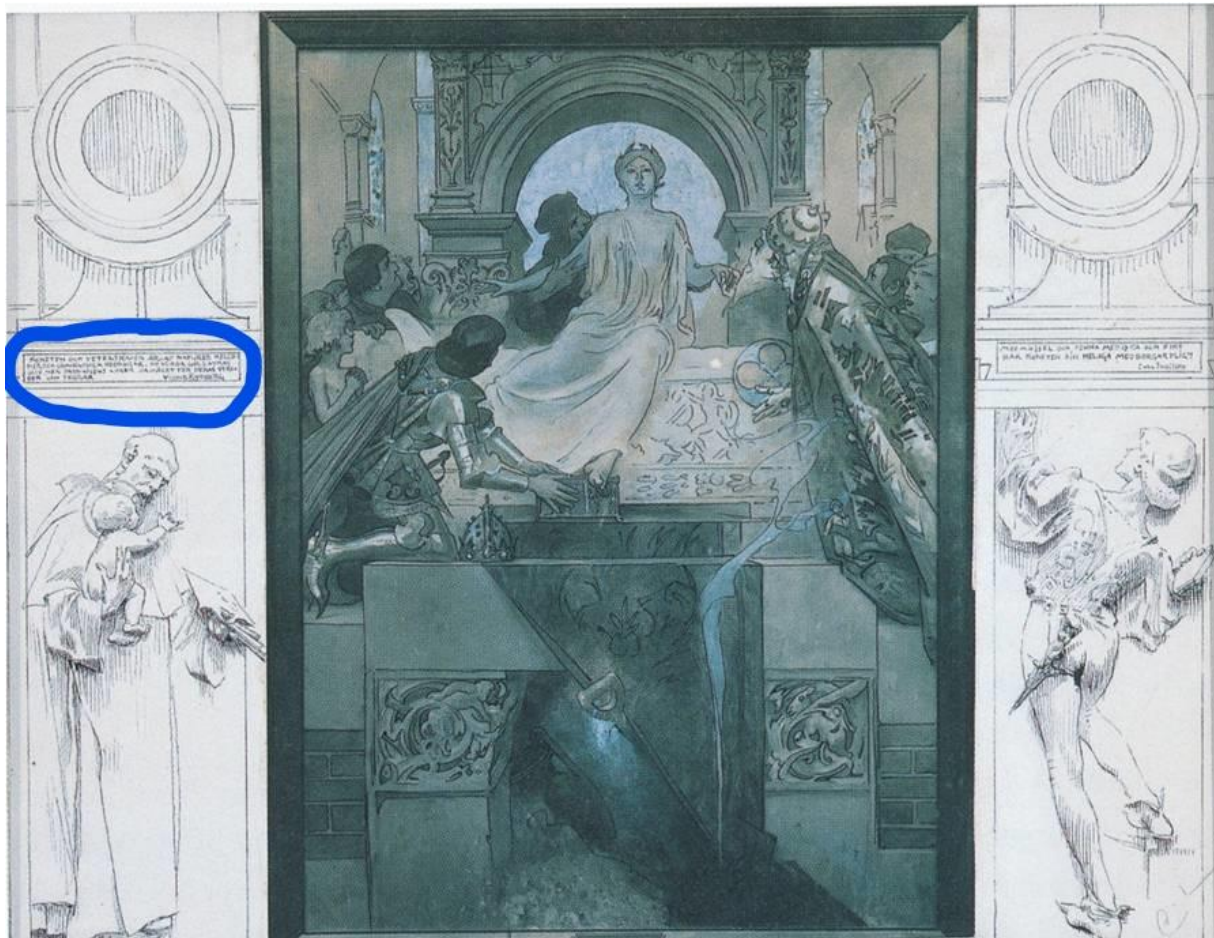
Som målare följer han från början traditionella linjer, men utan någon större framgång. Per Gedin, som skrivit den senaste biografien över Larsson, tror att han hade kunnat fastna i illustratörsfacket om det inte varit för ”miraklet i Grez”. Det vill säga: när han 1882-83 ansluter sig till friluftsmålarna i Grez-sur-Loing och på kort tid blir en mästare inom akvarelltekniken. Vilket leder till framgång både på Parissalongen och i hemlandet. I samma veva träffar han Karin och gifter sig.

Friluftsmåleriet är en del av den moderna och kontroversiella franskinspirerade konsten, och när de s. k. opponenterna bryter med Konstakademien 1885 så hamnar Larsson på deras sida. Vilket i viss mån försvårar hans relationer med överheten; men å andra sidan har han en trogen supporter i den rike göteborgske konstsammlaren Pontus Fürstenberg.

1888 utlyses en tävling om dekoration av väggarna i Nationalmuseums trapphall, och Larsson beslutar sig att delta. Efter en lång strid får han också uppdraget, och det blir bara början till en hel serie offentliga monumentalmålningar.

Hustrun och barnen har också, alltifrån början, varit populära motiv, men de första målningarna där familjen integreras med bostaden på Sundborn görs inte förrän 1894, och boken med vars hjälp de sprids över hela världen – *Ett hem* – kommer 1899, alltså efter Rydbergs död. Det gäller förstås också Larssons memoarer – med den självmedvetna titeln *Jag* – men jag nämner dem ändå eftersom jag kommer att citera dem i fortsättningen.

Larsson tillhörde alltså generationen efter Rydbergs, och litterärt stod han under 80-talet nära Strindberg. Den Rydberg som betydde mest för denna generation var den unge radikalen, han som slogs för tankens frihet, och för konstens. Den är därför som han fogar in ett citat ur *Den siste Athenaren* i renässansdelen av den triptyk över konstens utveckling som han gör för Fürstenberg (nu på Göteborgs konstmuseum).

”Konsten och vetenskapen äro av naturen Hellener och oomvändeliga hedningar. De vörda Golgatas oliv, men Parnassens lager är målet för deras strider och segrar.

Viktor Rydberg”

Fast vid det laget hade Rydberg nått ut till långt bredare kretsar än de radikalas. Mot slutet av sitt liv uppfattades han som landets mest inflytelserike kulturperson, med en närmast unik auktoritet inom de s. k. bildade klasserna. Så här skriver en kritiker 1894.

Ingen nu levande svensk författare äger i så hög grad som Rydberg sina landsmäns öra. En artikel af hans hand betraktas – på goda skäl – som en händelse. Och om han offentliggör en bok, så är det en mycket allvarlig händelse. På den kan bero, om en idéström skall finna väg till folkets hjerta, eller om den skall finna idel fördämningar i vägen.

Med en modern term kan man säga att han samlat ett stort kulturellt kapital; och det gör honom också viktig för många, man vill ha stöd av hans auktoritet, man vill vara med och dela på kapitalet. Och det gällde även konstsektorn, där han med åren fått en stark ställning

Friherre Johan Nordenfalk, polarhjälten A. E. Nordenskiöld samt Viktor Rydberg bedömer John Börjesons modell till den staty av kemisten C. W. Scheele – ”syrets upptäckare” – som nu står i Humlegården. Nordenfalk är preses i Konstakademin, och Nordenskiöld, i grunden kemist, är troligen med som representant för den naturvetenskapliga fackkunsken.

Hans konstessäer i *Romerska dagar* hade väckt beundran och gett honom status som fackman; 1881 är han ordförande i kommittén som organiserar Sveriges dittills största konstutställning (i Göteborg);

tre gånger (1883, 1888 och 1890) sitter han med i Nationalmuseums inköpskommitté;

1887 blir han invald i den Kungliga akademien för de fria konsterna;

samma år får han uppdraget att vara med och välja utsmyckning till Nationalmuseums trapphall;

och 1889 blir han professor i konsthistoria, en av bara tre i landet.

Så det var ganska naturligt att hans och Carl Larssons banor korsades.

Jag har strukturerat föredraget kring några sådana korsningar.

1. Illustratören

De första kontakterna var indirekta. Som nämnts arbetade Larsson främst som illustratör under 1870-talet, och tre gånger fick han i uppdrag att illustrera verk av Rydberg. Inga större uppdrag – det gällde en vinjett till oktavupplagan av Rydbergs Faustöversättning (1878, se ovan) och bilder till dikterna ”Träsnittet i psalmboken” och ”Klockorna” i samband med att de publicerades i litterära kalendrar 1878 (*Nornan*) respektive 1880 (*Svensk kalender*). Rydbergs reaktion på förlagets val av konstnär till Faustvinjetten är hans första kända uttalande om Larsson: ”en av de lätt räknade konstnärer i Sverige, som verkligen har fantasi”. Fast den (fantasin) mobiliserades väl inte för alla småjobb; särskilt illustrationen till ”Klockorna” tycks mig helt utan känsla. Här visas istället den till ”Träsnittet”:

Till vänster psalmboken som det unga diktjaget just fått, under honom anas träsnittet som sätter hans fantasi i rörelse och ger hans längtan vingar, och till höger ser vi hans längtans mål: den döda modern.

2. Carl Larssons genombrott. Miraklet i Grez

Det är alltså vistelsen i målarkolonin i Grez-sur-Loing som leder fram till Larssons genombrott som konstnär. På hösten 83 skickar han in två akvareller – bland annat ”Gubben och nyplanteringen”, se nedan – till Nationalmuseum för eventuellt inköp. Det är Statens inköpsnämnd för konst som beslutar. Den brukar vara konservativ och svårflörtad, men till Larssons överraskning köper man akvarellerna – något som var viktigt för hans ställning i hemlandet. Och Larsson tror (säger han i memoarerna) att det var Rydbergs förtjänst.

Visserligen vet vi inte hur snacket gick i inköpsnämnden, och det måste ha funnit flera där som gillade tavlorna, men det kan kanske ändå vara intressant att notera att Rydberg ansågs ha spelat precis samma roll när man 1890 köpte en tavla av ”solmålaren” Per Ekström och därmed gav *honom* fast mark under fötterna. Åtminstone var Ekström själv säker på saken och satte upp Rydbergs porträtt på sin vägg, mitt emot Strindbergs.

Här är kanske läge för en liten utveckling om Rydbergs konstsyn.

En konstvetare som kände Rydberg skrev att han inte var ”kritiskt lagd”, utan hellre sökte det positiva i allt. Han var klassicist, men hade ändå ”livlig sympati för alla moderna konstföreteelser”. Vilket framgick av hans beundran för målare som Edelfelt, Zorn, Carl Larsson och Per Ekström. ”Han hyste den livligaste sympati för det moderna ljusmåleriets frambringelser, och hyste intresse även för dess experiment...”

I Fritz von Dardels dagbok får vi en bild av denna inställning i praktiken. Året är 1890, och Oscar II har bjudit en en samling konstnärer och konstälskare på middag. Nu undrar kungen vad gästerna tycker om den nya franska konsten, som han själv tycker är avskyvärd. ”Viktor Rydberg tog den i försvar; de experiment, som Frankrikes konstnärer gjorde sig skyldiga till, visade en berömvärd livaktighet, och konsten kunde härav ej lida skada till sitt väsende, som är att tjusa och förbättra mänskligheten”.

För Rydberg är konsten stadd i ständig utveckling, och så länge den kan skrivas in i ett idealistiskt mönster – ”tjusa och förbättra mänskligheten” – så är den bra. Han är öppen för nyheter, som friluftsmåleri och impressionism, men han ger pluspoäng för idealism och höga motiv. Som i Edelfelts ”Kristus och Magdalena”, där solljuset i den finska björkskogen får

antyd Kristus gloria. Vad han däremot inte tycker om, är konst som tycks söka det fula och motbudande, eller konst som saknar fantasi och originalitet.

[utsnitt]

3. Väggmålningarna – första omgången

Men Carl Larssons ärelystnad stannar alltså inte vid akvareller. Hans stora dröm är att få göra väggmålningarna i Nationalmuseum, de som hade skjutits på framtiden när huset byggdes på 1860-talet eftersom man menade att det inte fanns några svenska konstnärer som var vuxna uppgiften. Tjugo år senare anser man att tiden är inne. Det är en stor affär: 2x3 fält på väggarna i den nedre trapphallen ska täckas, plus två större fält i den övre trapphallen (fast inte nödvändigtvis av samma konstnär). Tävlingen utlyses 1888 men inte förrän åtta år senare kan Larsson måla de nedre väggarna med scener ur den svenska konsthistorien. De övre dröjer ännu längre, och den sista biten – Midvinterblot – kommer inte på plats förrän hundra år senare. Men det är en annan historia.

För att sköta frågan utsågs en nämnd med tolv ledamöter. Larssons bidrag dominerade från början diskussionen, och en orsak till att det tog sån tid var att han var kontroversiell. Delvis för att han var för modern för de konservativa i gruppen, och för att han tillhörde den grupp som opponerade sig mot konstakademin, men också för att han uppfattades som pojkkattig och oseriös, han saknade den *värdighet* som behövdes för uppdraget. Det som talade *för* honom var att konkurrensen var svag; den ende medtävlaren av rang var Gustaf Cederström, och han lämnade bara in förslag till ett av de övre fälten (”Ansgar förkunnar kristendomen”).

Till detta kom att nämnden inte hade någon egen plan för hur de olika ytorna skulle användas, och att ledamöterna hade olika uppfattningar om vilka händelser ur nationens historia som borde lyftas fram. Genom alla striderna hade Larsson två pålitliga supportrar i nämnden. Den ene var museichefen, Gustaf Upmark, och den andre var Viktor Rydberg. Och det är nu som han och Larsson kommer i *personlig* kontakt med varandra.

I den första omgången lämnar Larsson in förslag på tre väggfält i nedre trapphallen. Resultatet blir ett delat första pris med Cederström, och båda anmodas att komma in med omarbetade förslag. Av ordförandens dagbok framgår att Rydberg argumenterat kraftfullt för Larsson, och det får Larsson snart också veta. I juni 1889 besöker han Stockholm och träffar några av ledamöterna – inklusive Rydberg. Det tycks vara första gången som de möts, och Rydberg tar chansen att uppmana Larsson att göra förslag till *alla* fälten. ”Gu’signe den präktige karln!”, skriver Larsson efter mötet. ”Det var riktigt stärkande att krama hans näve.”

I oktober far Larsson till Paris för att jobba med skisserna, och på vägen skriver han sitt första brev till Rydberg. Han hade velat söka upp honom i Stockholm före resan, säger han, men inte vågat, eftersom han var rädd att råka i gräl om Konstakademin (där ju Rydberg satt med). Resten av brevet använder han till att klargöra sin och opponenternas position gentemot akademien. I december skriver han ett nytt brev där han säger sig ha insett att Rydberg hade rätt – han *ska* göra ett förslag även till den andra väggen. Kort därefter skänker han Rydberg ett par akvarellkopior efter gamla italienska mästare som denne sagt sig beundra.

Kort sagt, han vårdar sina kontakter. De reviderade skisserna faller dock inte nämnden i smaken – de är inte tillräckligt monumentala – och resultatet blir en ny tävling.

Larssons bidrag, som lämnas in våren 91, är både djärvare och bättre än det förra. Nu har han skisser till hela nedre trapphuset, plus en plan för ämnena i det övre – en plan som utesluter Cederströms Ansgar. Han tilldelas första priset, 2.000 kr, men när det gäller hur man skall gå vidare är splittringen total. I slutskrivelsen till regeringen är nämnden delad i två lika stora grupper. Den ena vill ha Cederström i övre trapphuset. Larsson kan få börja i det nedre, men bara om han ändrar nästan allt i sitt förslag. Den andra gruppen, dit Rydberg hör, vill att Larssons plan skall antas i sin helhet. Experterna har alltså inte lyckats enas, regeringen har ingen lust att själv ta beslutet, och hela affären hamnar i kylskåpet.

Carl Larssons skiss till ena sidan av nedre trapphuset.

4. Illustrationerna till *Singoalla*

Under tiden går vi över till den mest kända kontakten mellan Larsson och Rydberg. Jag lämnar ordet till Larssons memoarer:

”En kväll satt Viktor Rydberg och jag på en bättre krog och trivdes med någon drickbart emellan oss, då Rydberg sade:

”Vill du göra mig en stor glädje?”

”Innerligt gärna! Men vad?”

”Jo, det finns en bok skriven av mig som du nog aldrig hört talas om. Den heter *Singoalla*. Den ville jag ha illustrerad av dig.”

Han hade rätt, aldrig hade jag hört talas om den. Men jag hade lovat, och gärna ville jag vara denna ädla människa till glädje, och sa således: ja!

Vi hade från första stund blivit goda vänner, och han till och med slöt mig till sin närmaste vänkrets som samlades på en krog i Masthugget.

Jag läste boken, blev just inte så vidare betagen [...], men tog likväl tag, spottade i nävarna [o. s. v.]

Så bar det iväg till farbror Bonnier i Stockholm, som satte upp hela raden svartmålningar runt väggarna i det trånga lilla inre kontoret, dit redan Rydberg var beställd på utsatt timma.

Han kom, jag darrade, men det skulle jag inte behövt, ty han var stormförtjust.

”Så”, sade denne härliga man, ”så hade jag just tänkt mig det! Så ville jag just att Sorgbarn skulle se ut!”

Här finns plats för en del kommentarer.

Först: att Larsson aldrig hört talas om *Singoalla*. Den hade visserligen publicerats redan 1857, och sedan kommit i flera upplagor, men hade aldrig riktigt tagit plats i Rydbergs författarskap. Han uppdaterade verket genom hela sitt liv; men utåt tonade han ner det som ett tidigt ungdomsverk, och han hade inte förut släppt det till sitt *stora* förlag, Bonniers. Sagan om Erland och *Singoalla* var romantisk och personlig, den passade inte in i hans image som idédiktare med inriktning på tidens stora frågor. Själv kallade han *Singoalla* för sitt älsklingsbarn, men det är först nu som han så att säga erkänner henne som sin legitima dotter.

Eller som någon skrev på 1950-talet: det var först i och med den fjärde upplagan som verket fick sin centrala ställning i vår litteratur; och till det bidrog i hög grad dess yttre dräkt, främst Carl Larssons illustrationer.

Vi ser också att det här inte är *förlaget* som vänder sig till Carl Larsson, utan Rydberg själv. Det är *han* som väljer sin favoritkonstnär till att illustrera sitt älsklingsbarn.

Tiden är november 91, och *platsen* Göteborg. Larsson är där som lärare på konstskolan, och Rydberg är där för att vila upp sig. Perfekt läge för att träffas över nåt drickbart på en krog. Det är samma månad som väggmålningsnämnden skall sända sin skrivelse till regeringen. Larsson har alltså all anledning att vara Rydberg ”till glädje”, trots att han egentligen bestämt sig för att inte ta emot fler illustrationsuppdrag (*Singoalla* blir också hans sista).

Larssons memoarer är skrivna långt efteråt, och en sak som han glömmer bort är den långa leveranstiden. Han sätter inte igång med förberedelserna till *Singoalla* förrän hösten 93 och blir inte klar förrän i september 94, sedan Bonniers hotat att ge ut boken utan bilder. Man har skyltt på att han först måste bli klar med ett tidigare illustrationsuppdrag, Elias Sehlstedts *Sånger och visor*, men det är nog inte hela förklaringen. Det finns en ambivalens i memoar-

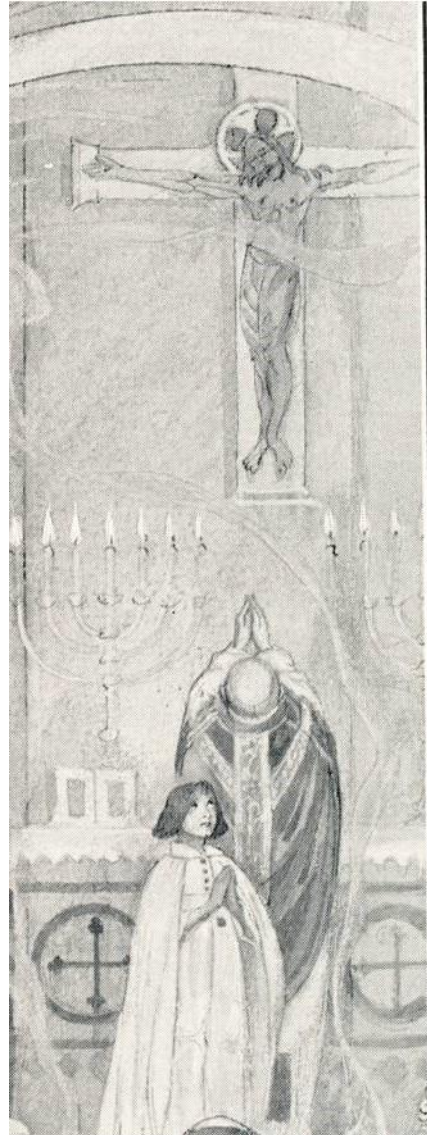
erna, han verkar inte helt förtjust i uppgiften. Den beskrivningen har ifrågasatts, eftersom hans brev till Bonnier och Rydberg uttrycker entusiasm. Men jag tror ändå att ambivalensen var verklig. Larsson vill ha uppdraget, och han vill göra allt för att det skall bli bra, men han är – som han skriver till Rydberg när han just är klar – *rädd*. ”Länge ojade jag mig för uppgiften emedan jag var rädd för Dig”. Och det var förstås inte helt obefogat. Rydberg hade makt, och *Singoalla* var hans ”älsklingsbarn”; det bara fick inte gå fel.

Han tar stöd av Rydberg under arbetets gång. Han får veta att berättelsen utspelas i en generaliserad småländsk skogstrakt – inte på någon bestämd verklig plats – och han får en karta över den fiktiva lokalen, så att bilderna skall hänga hop. De diskuterar personerna, Rydberg säger att Sorgbarn måste vara vacker, ”prerafaelitiskt vacker”, – ”med dom andra kan du göra vad du vill”. De brottas med problemet att hitta några *romer* som underlag till Singoallas folk; till slut löser det sig genom att Carl Larsson annonserar i tidningen efter några skisser han gjort av ett sällskap han stött på i Varbergstrakten och sedan skänkt bort. När alla förarbetena är klara tar han med sig två modeller till Sundborn – en skånsk före detta frälsningssoldat för Singoalla och en husar för Erland – och fixar 25 stora tuschteckningar på lite mer än en månad. Memoarerna igen:

Så bar det iväg till farbror Bonnier i Stockholm, som satte upp hela raden svartmålningar runt väggarna i det trånga lilla inre kontoret, dit redan Rydberg var beställd på utsatt timma.

Han kom, jag darrade, men det skulle jag inte behövt, ty han var stormförtjust.

”Så”, sade denne härliga man, ”så hade jag just tänkt mig det! Så ville jag just att Sorgbarn skulle se ut!”

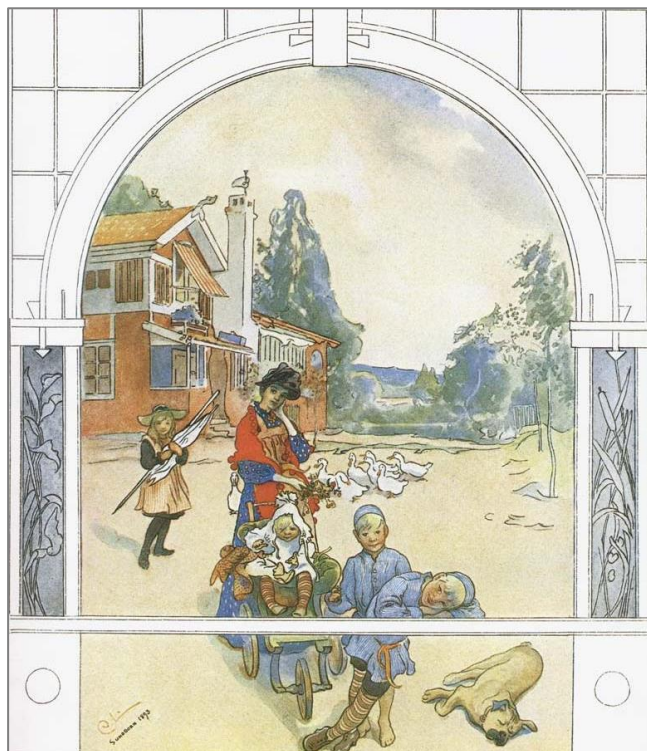

För sina teckningar får han 2.500 kronor från Bonniers, plus 1.500 från Göteborgs konstmuseum dit originalen säljs med Rydbergs hjälp. Själv tar Rydberg bara ut 1.000 kr i honorar. För den senaste upplagan av *Den siste Athenaren* hade han fått fem gånger så mycket. Men här är hans målsättning uppenbarligen *inte* att tjäna pengar, utan att få en så fin utställning som möjligt åt älsklingsbarnet.

Boken kommer ut i december 94 och får översvallande recensioner. Anslaget hämtas ofta direkt från författarens förord, där han talar om hur Singoalla smyckats ”genom förläggarens omsorg och Carl Larssons snille”. Man hävdar att inget svenskt skaldeverk någonsin fått en lika praktfull dräkt, man talar om illustratörens *genialitet* och att han helt och hållet fångat

verkets anda. Man tycker sig rentav finna en ny Carl Larsson, med större känslodjup – inte bara en spirituellt improvisatör utan någon som kan ge uttryck ”även åt livets djupaste tragik”.

Reproduktionen av bilderna har visserligen inte blivit helt lyckade – för små och för mörka – men många av recensenterna hade redan sett dem i fullt format. Månaden innan hade Larsson nämligen haft sin första separatutställning, i Stockholm, och där var originalen till *Singoalla* ett av huvudnumren, vid sidan av de första framställningarna av hemmet på Sundborn.

Utställningen var en succé – ”alla” var där, inklusive kungahuset – och PR-mässigt var upplägget perfekt: utställningen kunde rida på intresset för den väntade Singoallaupplagan, och samtidigt ge reklam för den. Man ser också hur bilderna höjer Larssons status. Så här skriver estetikprofessorn Carl Rupert Nyblom i *Post och Inrikes Tidningar*:

Och så till sist Carl Larssons illustrationer till Rydbergs ”Singoalla”! Här är han splitterny: [man känner inte riktigt igen honom vid första ögonkastet] – detta *allvar*, denna *värdighet*, denna genomstuderade framställningskonst – Vem dristar nu säga, att hans konst icke är dekorativ, att han ej har sinne för det monumentala i måleriet? Man ser motsatsen uppenbara sig överallt på dessa [dukar och blad], och man tänker med längtan på, vad som skall komma å väggarna i Nationalmuseets trapphall.

Alltså: med illustrationerna till *Singoalla*, och med kopplingen till Rydberg, har Carl Larsson lyckats förstärka sin kandidatur för den *stora* uppgiften. Och där har det börjat röra sig igen.

5. Väggmålningarna igen

I slutet av 1893 samlas väggmålningsnämnden och enas (nästan) om ett kompromissförslag, som närmar sig Larssons plan men ändå ger Cederström plats, fast man (på Rydbergs förslag) ifrågasätter hans ämnesval ("Ansgar passar bättre på en kyrkovägg"). Skrivelsen till regeringen innehåller dock ändå ett par reservationer, och regeringen bollar frågan till Konstakademin, där prins Eugen lyckas driva igenom ett stöd för Larssons plan. Våren 94 kan man så till sist beställa tre kartonger – provmålningar i full skala – av Larsson, samtidigt som den förbittrade Cederström drar sig ur.

I april åker Larsson till Italien för att studera frescoteknik, sommaren ägnas åt Singoalla, och arbetet med kartongerna kommer inte igång förrän 1895. I september är de klara och förs ner till museet för att bedömas vid nämndens sammanträde den 18. Men dessförinnan har Rydberg kommit upp till ateljen för att se på dem. Och blir mycket nöjd ("nej förtjust" – skriver Larsson till Upmark – "fast jag är för blyg för att säga det").

"Dagen därpå" – säger Larsson i memoarerna – "fördes kartongerna till museum och upphängdes där de sedermera borde målas. Dagen efter lade sig Rydberg sjuk, och dagen innan frågan skulle avgöras [...] steg den nu döende skalden upp för att [...] skriva ner sina sista rader, ett varmt anbefallande av mina kartonger. Sedan dess är Viktor Rydbergs minne mig heligt. Sådan auktoritet besatt han, att ingen vågade mucka mot vad den just bortgångne nämndemedlemmen tyckt."

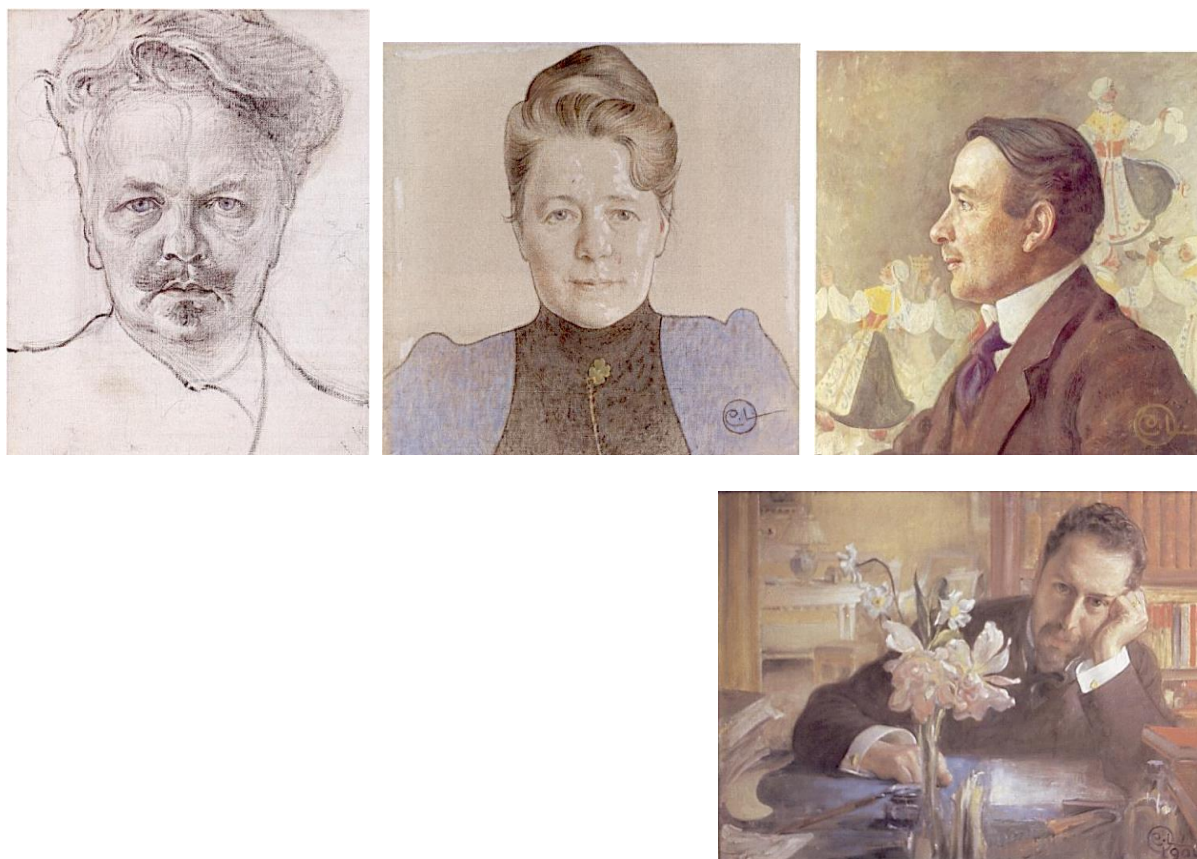
Som vanligt komprimerar Larsson en smula. Besöket i ateljen ägde rum den 7 september, den 14 började Rydberg må dåligt, och den 21 dog han, ganska överraskande – läkaren hade inte fattat hur illa det stod till. Lappen som rekommenderade Larssons verk skrevs den 18, samma dag som nämnden sammanträdde. Såvitt vi vet *var* det faktiskt det sista brev han skrev. Nämnden fattade inget beslut den 18, utan bordlade frågan till den 5 oktober. Så beslutet att Carl Larsson skulle få måla den södra väggen kom mitt i landssorgen efter Rydbergs död. Och det är förstås troligt att den dödes nu alldeles oemotsägbara auktoritet spelade in. Kanske också när man beställde kartonger till den norra väggen i januari.

Fast jag tror ändå att Rydbergs roll blivit lite *för* stor i Larssons version; redan den 18 tycks de flesta i nämnden luta åt hans håll. Man måste komma ihåg att Rydbergs anseende bara fortsatte att växa efter hans död, och memoarerna skrivs när Rydbergskulten står på sin

höjdpunkt. Att lyfta fram stödet från honom – ”det enda geniet i nämnden”, som Larsson skriver i ett brev – var naturligtvis mera lockande än att peka på stödet från några strävsamma medelmåttor.

6. Porträttet

Nu något helt annat. Carl Larsson har ju gjort en serie författarporträtt som blivit ikoniska. August, Selma, Karlfelt, Levertin.

Och han har också målat Rydberg. Memoarerna igen:

En gång plågade jag Viktor Rydberg med modellsittning hela hans jullov, som han annars hade ämnat använda till vila hos sina svärföräldrar i Göteborg.

Saken var den, att jag vid en middag intresserade Pontus Fürstenberg till att beställa Rydbergs porträtt, som sedan skulle skänkas till Göteborgs museum.

Rydberg satt nu ordentligen för mig dagligen, under tre veckor. Tavlan skulle föreställa honom i katedern, föreläsande. Han kelade hela tiden med en latinsk bönbok från 1594, som jag kommit över i Paris, och översatte den för mig. Och vi lirkade med varandra kring dagens brännande frågor, ty vi hade just ej precis samma åsikter om en del. Nå, det hör inte hit. Porträttet blev färdigt, och det var med ett sådant där stilla behag jag hade Rydberg till en sista sittning för att här och där pilla litet på tavlan. [...]

Ock, dagen därpå, när jag klev in i ateljén för att signera mästerverket, grinade på staffliet mot mig en ryslig gubbe. Jag vet inte hur fort jag fick fatt i en målartresa och en terpentinflaska. I ett vips var allt borta! Jag hade inte ens haft tid att ta cigarren ur gipan [...] och där satt jag framför det orediga solket på duken och gapade, med känslor som dem en mördare måtte ha efter dådet.

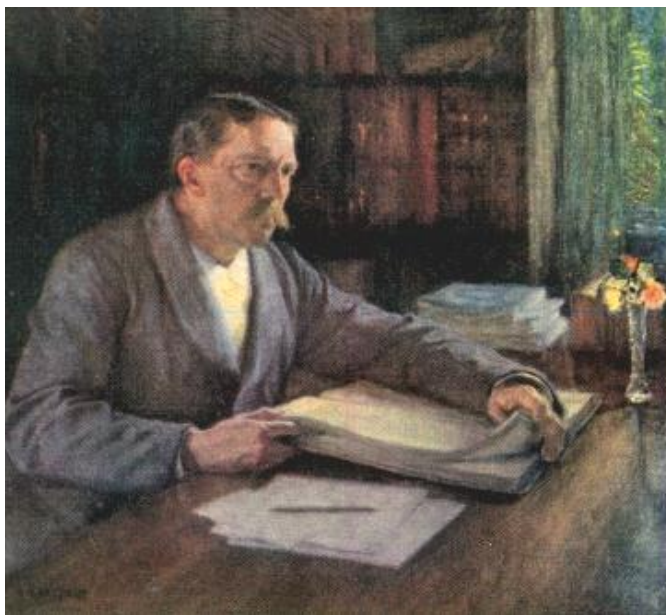
Larsson försvarar sig med att porträttet var ”uselt och olikt”, och felet var att han ”försökt fina till det”. Rydberg har tårar i ögonen när de möts, men efter några månader har han fått distans till saken: *Att porträttet överströks är förargligt [...] det kunde ha blivit alldeles förträffligt. Men jag känner konstnärnervositeten så väl och högaktar den, som ställer höga fordringar på sig själv.*

[Och jo, han kände den väl: hela hans författarliv är fyllt av överstrukna målningar.]

Som representant för Rydbergsällskapet kan man beklaga utgången. Men intressantare är kanske att dra in den finske målaren Albert Edelfelt i bilden. Edelfelt hade våren 92 haft en succéartad utställning i Stockholm. Nationalmuseet hade velat köpa hans berömda porträtt av Pasteur i laboratoriet, bilden av geniet i verksamhet, och när det inte gick beställde man ett porträtt av ett motsvarande svenskt geni: Viktor Rydberg. Är det kanske Carl Larssons tävlingslust som slår till igen? Edelfelt skall måla Rydberg för Nationalmuseum; han själv vill (julen 1892-93) måla honom för Göteborgs. I katedern, d.v.s. i verksamhet. Och om det stämmer – att han så att säga tävlar mot Edelfelt – så kan det nog ha skärpt självkritiken.

Edelfelt hade för resten lika svårt med uppgiften som Larsson. Han slet med porträttet i två år utan att bli nöjd. ”Det sämsta jag nånsin gjort”. Men *han* kunde ju inte gärna ta till terpentintrasan; istället undvek han i fortsättningen Nationalmuseum för att slippa se sitt verk. Kanske var problemet att också han ”finat till det” och skyggat för det trötta och slitna i Rydbergs ansikte. Dagarna efter Rydbergs död får han en chans att revanschera sig, när Helsingfors studenter vill ha ett porträtt till minnesfesten. Han slänger ihop det snabbt, ur minnet, och denna gången blir han nöjd.

[Men jag tror knappast att Carl Larsson skulle ha kunnat följa hans exempel.]

Edelfelts Rydberg i olja för Nationalmuseum (1892-93)

och porträttet i limfärg från 1895.

7. Avslutning

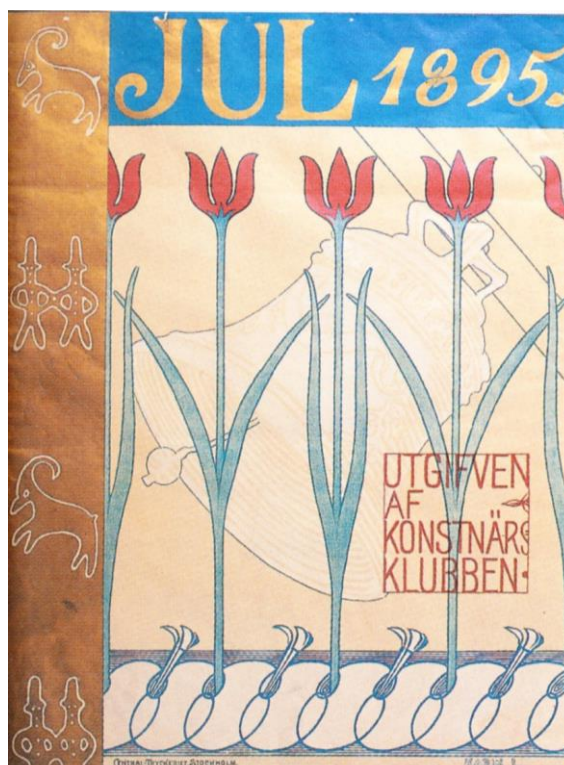
Det här är den enda originaltavla av Larsson som Rydberg ägde. "Aftonstämning, Varberg". Han fick den 1893, gissningsvis som kompensation för porträtthistorien.

När jag satte ihop den här texten märkte jag att det mesta kom från Larssonsidan – från hans brev och minnen, och från böckerna om honom. På Rydbergssidan finns inte alls lika mycket information. Förklaringen är väl delvis att Rydberg betydde mer för Larsson än tvärtom. Men delvis också Rydbergs slutenhet. *Han* strödde inte personliga nyheter och synpunkter omkring sig i sina brev, och han var inte den typen som skrev memoarer. Allraminst med titeln "Jag".

Obalansen finns också i breven mellan dem. Femton från Larsson, tre från Rydberg. Varav två direkta svar på Larssons. Det tredje är dock hans eget initiativ. Skrivet i januari 95, just efter att *Singoalla* kommit ut. För att fira det vill han att Carl och Karin skall komma hem på middag hos honom och Susen, tillsammans med herr och fru Bonnier. Av brevet framgår att det isåfall skulle bli deras första visit. Fast om den verkligen blev av vet jag inte, eftersom Susen för tillfället låg sjuk i influensa.

Så jag *vet* faktiskt inte om han någonsin träffade Karin Larsson. Enda kopplingen till henne som jag hittat är den här. 1895 blev Carl redaktör för Konstnärsklubbens ambitiösa jultidning, som gavs ut – i mycket stor upplaga – för välgörande ändamål. Karin gjorde det dekorativa omslaget, Carl skrev brevet där man bad Rydberg om ett bidrag, och bidraget – "Konstnären och konstverket" – blev faktiskt det sista som Rydberg lämnade ifrån sig, också det veckan före hans död. Det är för övrigt rätt intressant – du kan hitta det i nionde bandet av hans *Skrifter* (som finns på www.runeberg.org).

Ja, det var allt. Om man kan kalla relationen mellan Rydberg och Larsson för vänskap vet jag inte, men i alla fall ledde den till ett fruktbart utbyte av tjänster. Carl Larsson fick hjälp med fotfästet på den svenska konstscenen, och sedan med att få måla sina drömmars vägg. Och Rydberg fick hjälp med att göra älsklingsbarnet *Singoalla* till en klassiker. Och dessutom kan man hävda att de två stora verken – väggmålningarna och *Singoalla* – på sätt och vis hänger ihop. Kanske räcker det så.

Tore Lund 2014/2020